

СТАНДАРТИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В ОБЛАСТТА НА НАЙ-ТЕЖКИТЕ НАКАЗАНИЯ: СЪОТВЕТСТВИЕ НА ДОЖИВОТНИЯ ЗАТВОР БЕЗ ЗАМЯНА С ЧЛ. 3 ОТ ЕКПЧ В КОНТЕКСТА НА ПРАКТИКИТЕ ПО ПОМИЛВАНЕ

Гл. ас. д-р Ива Пушкарова, СУ „Св. Кл. Охридски“

STANDARDS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN THE FIELD OF THE MOST PUNISHED PENALTIES: COMPLIANCE OF LIFE IMPRISONMENT WITHOUT REPLACEMENT WITH ART. 3 OF THE ECHR CONTEXT OF PARDON PRACTICES

Chief Assistant Prof. Iva Pushkarova, PhD

Abstract: *The article analyses the compatibility of the Bulgarian life imprisonment without commutation to the changing standards of the ECtHR towards life sentences. It interprets the compatibility criteria – ‘legitimate penological grounds’ and penalty’s reducibility both ‘de jure’ and ‘de facto’ – in the context of a detailed analysis of the practice of the Bulgarian Pardons Committee in hearing clemency applications from life prisoners. It compares national solutions with ECtHR’s requirements by demonstrating the effects of conflicting concepts in concrete cases. It concludes that the gravest penalty in Bulgaria will only remain compatible with Art.3, should certain standards of clemency remain constant.*

Keyword: *ECHR, human rights, life imprisonment, long-term imprisonment, grave penalties, grave crime, clemency, pardon*

„Надеждата, която питае затворникът, че от неговото разкайване, от доброто му поведение зависи да получи смекчение или отмяна на наказанието, много повече може да повлияе на неговото поправяне, отколкото най-тежкото наказание“.

(Алеко Константинов, „Правото за помилване по повод на новия наказателен закон“, 1896 г.)

Наказателноправните реакции към тежката престъпност са едновременно общочовешки и дълбоко национален въпрос.

От една страна, отделните правни системи отразяват решения, съобразени с националното преживяване за заплахата, сигурност и вреда от престъпността и с историческия опит на нацията. Процесите на хармонизация и интеграция са все още слаби и неамбициозни в материята на наказанията, в която националният традиционализъм черпи мощни основания от устойчиви обществени страхове.

От друга страна, екстремният характер на заплахите, генерирани от тежката престъпност, и насочеността ѝ срещу фундаментални блага, които във всички юрисдикции са еднакви, активира крайни самосъхранителни реакции, по които всички системи си приличат. Така например най-тежките наказания се налагат предимно с превантивна цел, макар в повечето европейски държави те да преследват и поправително въздействие, давайки перспективи за връщане на осъдения в обществото. Все още в Европа преобладава доживотният затвор, макар той да може да бъде облекчаван с условно предсрочно освобождаване и помилване при различни предпоставки, свързани обобщено с фактическо изтърпяване на значителни по продължителност периоди и прояви на устойчиво поправяне на осъдения през тях¹. Безсрочно наказание, което не

¹ За подробен сравнителен анализ на националните наказателноправни системи на 35 европейски държави в материята на най-тежките наказания и режимите за тяхното налагане, изпълнение и облекчаване, виж

може да бъде облекчавано, вече не е характерно за европейските държави, макар в някои от тях практическите му ефекти да могат да се достигнат от срочни наказания (Великобритания, Нидерландия). В по-новото наказателно законодателство се откроява известна тенденция на предпочитане на дългосрочното лишаване от свобода като най-тежко наказание пред доживотния затвор, но горната граница от 30-45 години и високите изисквания пред неговото облекчаване съществено намаляват практическите разлики между срочна и безсрочна репресия.

Правозащитната основа на наказателните системи, изградени върху върховенството на закона и правата на човека, към които принадлежи и българската, също предполага принципни сходства. Появата и развитието на задължителни стандарти обаче охранва процес на сближаване, който поставя на изпитание устойчивостта на националните решения и прогресивността на националните политики.

В областта на най-тежките наказания това са най-вече стандартите, изградени от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) при прилагането на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ) и протоколите към нея. Настоящото изследване се съсредоточава върху влиянието, което те оказват върху правната идеология и практическото приложение на най-тежкото наказание в българската правна система – доживотния затвор без замяна, въведен преди 19 години на мястото на смъртното наказание (в сила от Коледните празници на 1998 г.). Анализът се стреми да допринесе за осмислянето на ефектите от него и на отговорността на различни държавни органи – не само съдебни – по неговото прилагане в контекста на наднационалните правни стандарти. За целта е анализирана както относимата практика на ЕСПЧ, така и практиката на българския държавен глава и функциониращата към него Комисия по помилването по решаване на молби за помилване от хора, осъдени на доживотен затвор без замяна².

Към октомври 2017 г. най-тежкото наказание изтърпяват 58 граждани, от които 27 са подавали молба за помилване, разгледана в периода 2012-2017 г. От тях 12 са били осъдени на смърт и помилвани на доживотен затвор без замяна с Указ № 4/1999 след отмяната на смъртното наказание. Почти половината молители (13) са подавали молба между два и седем пъти, поради което общият брой разгледани преписки за периода надхвърля 70. Към тази практика следва да се добавят и два случая на осъдени, които са помилвани съответно през 2013 г. и 2014 г. на доживотен затвор³.

Всички осъдени са мъже. В България най-тежкото наказание не е налагано на жена, поне не след 1989 г. Най-късно осъденият сред молителите е получил наказанието си през 2010 г., а последната присъда, с която е наложен доживотен затвор без замяна у нас към момента, е потвърдена от ВКС през август 2017 г.

1. В контекста на различни видове безсрочни най-тежки наказания, прилагани в различни държави, ЕСПЧ акцентира на необходимостта от конкретна преценка и невъзможността такива наказания, наложени на пълнолетни извършители, по принцип да бъдат генерално и отнапред определени като несъразмерно тежки спрямо извършеното. Това важи дори за юрисдикции, в които най-тежките наказания са предвидени като единствено възможна санкция за извършеното престъпление (напр. Великобритания, в която тежките убийства се наказват само с доживотен затвор)⁴.

Пушкарова, И., Граници на наказателната репресия в Европа: режими на най-тежкото наказание. Сп. Теза, бр. 7/2013, с. 51-70.

² Авторът е председател на Комисията по помилването при президента на Република България за периода януари 2012-октомври 2017 г.

³ За сравнение през президентския мандат от 21 януари 2002 г. - 30 септември 2009 г. са получени 29 молби за помилване от 16 осъдени на доживотен затвор без замяна. От въвеждане на доживотния затвор без замяна до края на 2009 г. са подадени около 100 молби за помилване от изтърпяващи го осъдени.

⁴ Дело „Стафорд с/у Обединеното кралство“, Жалба № 46295/1999, Решение от 28.05.2002 г.; Дело „Харкинс и Едуардс с/у Обединеното кралство“, Жалба № 9146/2007, Решение от 17.01.2012 г.; Дело

В решенията си Съдът извежда два кумулативни критерия за съвместимост на най-тежкото наказание с чл. 3 от ЕКПЧ.

1.1. Първият критерий е целесъобразността на наказанието. То следва да се прилага само докато и доколкото изтърпяването му преследва „легитимна законова цел“, съответно има „легитимни наказателноправни основания“. ЕСПЧ концептуализира тези основания по начин, който ги прави съответни почти изцяло на целите на наказанието по чл. 36. Конкретизирането на съдържанието на тези формули в контекста на най-тежкото наказание изисква анализ на българското право.

Съгласно законодателния замисъл доживотният затвор без замяна по българския НК е годен да постигне само превантивните цели на наказанието⁵. Неговата пропорционалност по смисъла на чл. 35 от НК произтича от специалното изискване на чл. 38, ал. 1 от НК целите на наказанието да не могат да бъдат постигнати с по-леко. Типично сравнението е с по-леката алтернатива – доживотният затвор, който е годен да удовлетвори всяка от целите по чл. 36 от НК.

Оттук следва, че доживотният затвор без замяна ще бъде целесъобразен в смисъла, влаган от ЕСПЧ, докато и доколкото не възникнат условия спрямо осъдения да бъдат постигнати не само превантивни, но и поправително-превъзпитателни цели. Задължителната предпоставка по чл. 38, ал. 1 от НК целите на наказанието да не могат да се постигнат с по-леко наказание обвързва не само съда в дейността му по индивидуализация на наказанието при осъждането на деца, **но и всички държавни органи, които имат правомощия да влияят на изпълнението на наказанието след влизане на присъдата в сила.** Изводът следва пряко от изискването на ЕСПЧ във всеки момент от изпълнението на присъдата държавата да може да обоснове, че конкретното изпълнявано наказание преследва „легитимна законова цел“, т. е. държавата да има „легитимни наказателноправни основания“ да го изпълнява, като са необходими „механизми за зачитане на променящия се баланс между относимите основания за наказване, превенция, генерална превенция и поправка“⁶.

При установяване на постижимост на целите на наказанието с по-леко наказание отпада задължителната предпоставка за налагане на доживотен затвор без замяна, като същият се превръща в непропорционално тежък. От този момент за държавата възниква задължение да го ревизира и облекчи по начин, който възстановява пропорционалността.

Тъй като в България единствената възможност за облекчаването му е чрез помилване, използването ѝ погасява задължението на осъдения да търпи доживотен затвор без замяна от датата на президентския указ. Ако помилването е с ефект на освобождаване, то погасява окончателно всички права на държавата да изпълнява наказание по отношение на осъдения за престъпленията, за които му е бил наложен доживотният затвор без замяна. Реабилитацията настъпва при условията на чл. 82, ал. 1, т. 1, вр. с чл. 88а, ал. 1 от НК. Ако помилването е от вида на замяната с по-леко наказание, за осъдения възниква задължение да търпи новото наказание от датата на указа за помилване, но изтърпеният срок от наказанието доживотен затвор без замяна се зачита като изтърпяна част от новоналоженото наказание. Деецът се счита осъждан на наказанието, на което е помилван. С неговия вид се съобразяват и условията за реабилитация.

„Винтер и други с/у Обединеното кралство“, Жалба № 66069/2009 г., Решение от 17.01.2012 г., Дело „Бабар Ахмад и други с/у Обединеното кралство“, Жалба № 24027/2007 г., Решение от 10.4.2012 г.

⁵ Подробно за целите на това наказание вж. Пушкарова, И., „Изключителността в наказателното право – доживотният затвор без замяна и правото на помилване“, сп. „Теза“, бр. 5/2012 г.; „Съдебна практика по приложение на по-неблагоприятния закон при налагане на доживотен затвор. Съотношение на доживотния затвор с доживотния затвор без замяна“, сп. Съвременен право, бр.5/2015 г.

⁶ Дело Винтер и други, Дело Харакчиев и Толумов с/у България, Жалби № 15018/11 и 61199/12, Решение от 8.07.2014 г.

Изключителният характер на наказанието е добре разпознат в практиката по помилване, която е изградила някои специални правила в материята на най-тежкото наказание.

Най-важното от тях е, че **наличието на поправителен процес се счита за изключително обстоятелство, което може да бъде достатъчно основание за помилване само** по отношение на осъдени на доживотен затвор без замяна⁷.

При всички останали видове (редовни) наказания поправянето се приема за обичайно и очаквано събитие, тъй като се обхваща от целите на съответното наказание. Поправянето трябва да отговаря на много по-високи изисквания за трайност, напредналост, необратимост и естество на постиженията, за да се приеме за необичайно, и поради това трудно може самостоятелно да обоснове предложение за помилване⁸. Това е така и поради наличието на редовни инструменти за облекчаване на редовните наказания (облекчения в рамките на прогресивната система за изтърпяване на наказанието, условно предсрочно освобождаване по чл. 70 и сл., замяна по чл. 38а, ал. 3 и др.). Те са предназначени именно да приспособяват тежестта на репресията към динамиката на корекционния процес и са предоставени в правомощията на съдебни и наказателноизпълнителни органи. Тяхното приложение гарантира, че във всеки момент изтърпяваната репресия се прилага с „легитимна законова цел“. Когато случаят попада в приложното им поле, принципите на разделение на властите и независимост на съдебната власт въздържат държавния глава от помилване.

За доживотния затвор без замяна обаче такива институти не са предвидени (с някои незначителни изключения в рамките на режимите за изтърпяването му). Единствено приложимо е помилването и това води до следващата специфика на това президентско право, когато се прилага по отношение на най-тежкото наказание. То проявява значително по-висока чувствителност към положителните прояви на осъдения, тъй като липсват други средства поправителните постижения да получат правно признание. Поради това **степената на възискателност към тези резултати може да е по-ниска**, отколкото тази на редовните институти към поправителните резултати, достигнати при изпълнение на редовно наказание. При помилването тя зависи от това дали наказанието се опрощава изцяло (такъв случай в практиката до момента няма) или се заменя в по-леко, което типично е доживотният затвор. За да бъде доживотният затвор без замяна заменен на доживотен затвор, е достатъчно да бъде установено, че протича реален и устойчив поправителен процес, т. е. забелязаните положителни прояви на осъдения не са случайни. Основанието за това се корени и в характера на наказанието доживотен затвор. Той се налага на пълнолетни извършители на изключително тежки престъпления, за които съдът не е направил извод за непоправимост. Наказанието е годно да постигне поправителната цел чрез стимула на замяната по чл. 38а, ал. 3 от НК, но има силното превантивно действие на най-тежкото наказание – доживотният затвор не гарантира освобождаване освен ако осъденият не удовлетвори препоставките на замяната и убеди съда в това.

Въпросът кои поправителни постижения са достатъчни за опрощаване на най-тежкото наказание и с какви факти се установяват е сред най-сложните в практиката по помилване. Нейният анализ позволява да се разсъждава върху някои

⁷ Тезата в този ѝ вид е защитена за първи път у Пушкарова, И., „Изключителността в наказателното право: доживотният затвор без замяна и правото на помилване“, доклад на Българско-германска конференция „Помилването - репресия и хуманност в съвременните наказателни политики“, проведена от Комисията по помилването, София, 28-29.11.2012 г., с. 10-11 (публикуван на официалната страница на държавния глава). Тезата е съобразена в мотивната част на докладите на КП по всички случаи на молби за помилване от изтърпяващи най-тежкото наказание затворници, разгледани в периода 2012 - октомври 2017 г.

⁸ Вж. изложените мотиви към направените предложения за помилване в Справка за направените предложения и издадените укази за помилване (ян. 2012-ян. 2017 г.), публикувана на електронната страница на Комисията по помилването на сайта на държавния глава.

ориентировъчни стандарти. Признаци на устойчив поправителен процес са например: окончателно стихване на допускани от молителя дисциплинарни нарушения за дълъг период от време преди подаване на молбата или поне ясно преустановяване на тежките нарушения, увеличаване на броя и честотата на получавани награди, настъпили нескорошни облекчения на режима, положителни трудови резултати, успешно преминати специализирани корекционни програми, инициатива за изплащане на гражданските обезщетения към пострадалите, реално проявена критичност към извършеното, позитивни контакти с подкрепящи осъдения близки, които водят законосъобразен начин на живот, и др. Преценката винаги е индивидуална и комплексна, като следва да се съобразяват и практиките на съответния затвор⁹.

Формалните стойности на риска от рецидив и риска от сериозни вреди следва да са снижени трайно и съществено под границата на високите, макар в практиката да липсва предложение за помилване на изтърпяващ най-тежкото наказание, чийто рискове не са ниски¹⁰. Необходим е анализ на дефицитните зони на рецидивния риск и по-конкретно на динамичните зони, тъй като само те се влияят от корекционния процес. Най-важните от тях са тези, които са пряко свързани със стратегиите на осъдения за справяне и с фактори, отключващи престъпното поведение (напр. алкохолна зависимост). Те се идентифицират конкретно на основата на пълен анализ на житейската и криминалната история на дееца, механизмите на престъпленията и признаците на семейната и социалната му микросреда. Най-често това са зоните на отношението към извършеното, нагласите, уменията за мислене и междуличностните взаимоотношения.

Наличието на съхранени сериозни дефицити, данни за съпротиви срещу личностова промяна, упоритост на самооневинителни и оправдателни нагласи, липса на мотивация за законосъобразен начин на живот, некритичност към стореното, поведенческа неустойчивост, необоснован отказ от полагане на труд, стратегии за избягване изплащането на гражданските обезщетения, прояви на негативно лидерство в затворническата общност и др. към момента са преценявани като пречки пред помилването¹¹.

⁹ Така напр. в доклад по преписка № 94-03-213/04.07.2016 г. се кава: „Стойностите на рецидивния риск са снижени от 71 т. на 57 т., но промяната е настъпила едва през последните 2 години и не е драстична. До 2014 г. рискът е висок. Предвид продължителния период (близо 28 години) тази динамика не може да се интерпретира като доказателство за напреднал и необратим корекционен процес. Въпреки че снижаването повлиява множество зони на риска, те продължават да са дефицитни, многобройни са и са динамични. Всичките пряко касаят мотивацията на престъпната дейност, отключващите я фактори (алкохолна злоупотреба) и ресурсите за изграждане на алтернативни стратегии за справяне. Затворът съобщава, че рискът от вреди все още зависи от употребата на алкохол. През 2014 г. е наказан за държане на нож. През 2015 г. и 2016 г. е налице повишено струпване на награди, но общият им брой (15) за последните 10 години не очертава устойчив и напреднал корекционен процес, а поводите за награждаването не са необичайни корекционни постижения. Видно от молбите му, той се счита несправедливо наказан и излага невярното твърдение, че няма допускани нарушения. Тези данни също не подкрепят извод за напреднало поправяне“.

¹⁰ Българските затвори прилагат системата за оценка на правонарушителя OASys, създадена във Великобритания. Съществува теза, че специално по отношение на дългосрочно и безсрочно лишението от свобода по-прецизна е канадската система Hare. Когато Комисията по помилването е възлагала външни експертизи за молители, изтърпяващи най-тежкото наказание, сред задачите на вещите лица е и извършването на оценка на осъдения по системата Hare.

¹¹ „Молителят е сред най-рисковите затворници от групата на безсрочно осъдените. Рискът от рецидив е около границата с високия и е обусловен само от дефицити в динамичните зони. Дисциплинарното поведение включва постоянни груби нарушения на реда, подготвящи тежки престъпления на територията на затвора и бягство, въпреки постоянното местене на молителя между различни затвори. Липсват всякакви положителни и дори неутрални прояви“ (из доклад по преписка № 94-03-175/21.04.2017 г.); „През целия 25-годишен престой в затвора молителят не е проявил критичност към извършеното и продължава да го отрича. Липсва дори елементарно осъзнаване на последиците от стореното и дори формално признаване на авторството“ (№ 94-03-134/17.03.2017г.); „Няма никакви данни да се разкайва за тежките си престъпления, нито да изплаща гражданските иски въпреки скромния им размер. Твърденията в молбата избобилстват със спекулативно допуснати неточности относно вида и броя на извършените престъпления и поведението на молителя в затвора“ (№ 94-03-324/18.11.2014г.); „Отношението към извършеното е изцяло

Дългогодишният престой в местата за лишаване от свобода предполага известна адаптация към реда и условията в тях, водеща понякога до формално снижаване на показателите на рецидивния риск. Обичайно тя се проявява в безлично пасивно поведение на избягване на нарушения, отсъствие на наградени прояви, придържане към познатото, необщителност и въздържане от дейности, които предполагат изява на личността с нейната етика, навици и стратегии или развитие на личностови умения. Практиката по помилване **основателно отказва да зачете приспособяването като корекционно постижение**¹², но липсата на приспособяване категорично се приема за проява на резистентност към корекционното въздействие на наказанието. Тя винаги се обективира в разнообразни, често извънредно изобретателни нарушения или заобикаляне на правилата, които молителят отрича или интерпретира от позицията на дълбоко асоциална свръхсубективна логика.

И накрая за практиката по помилване изглежда е важен **срокът от 20 години фактическо изтърпяване** при преценката дали най-тежкото наказание да бъде опростено чрез помилване. Интерпретацията на този срок е пряко повлияна от делата *Йоргов №2* и *Йордан Петров*¹³. Според решенията на ЕСПЧ по тези дела е трудно да се прецени дали наказанието е практически непроменимо, докато продължителността на

външнообвинително, без преживяване на вина и приемане на отговорност. Рисковете от рецидив и агресивно поведение са високи и постоянно нарастват. Досиетата от различните затвори, в които е пребивавал, разкриват трудна адаптация, наситена с крайни форми на протестност (показни самоувреждащи действия с агресивен отказ от лечение, организиране на групово противодействие на затворници, нестихващи приготовления за бягство, агресивна готовност за саморазправа). Психологичните оценки го описват като убеден до неоправдана упоритост в собствената си правота, арогантен, завистлив, студен, обвинителен и експлоатиращ в общуването си, с инцидентно-ситуативно и авантюристично-рисково асоциално поведение, без съобразяване с авторитети, ярко агресивен и жлъчен. Преценен е като опасен за околните, „силно озлобен към институцията, изпълнен с гняв и глуха омраза към персонала“. Опасността му нараства, като поправителен процес не е започнал и липсват ресурси, които да го провокират. Сравнението с останалите осъдени на същото наказание показва, че молителят рязко се отличава от тях по своята изобретателна агресивност“. (№ 94-03-143/27.05.2014г.); „Налице са устойчиви и агресивни съпротиви на осъдения към положителна промяна“ (№ 94-03-34/22.01.2014г.); „Осъденият допуска системни нарушения на реда, които нарушават и режима му на лечение“ (№ 94-03-316/20.11.2014г.); „Случаят е учебнически пример за необратима криминализация чрез отглеждане в среда на насилие. За прекараните в затвора 22 години корекционният процес не е започвал и е блокиран от пълната липса на ресурси у молителя. Рецидивният риск е устойчиво съхранен във високи стойности. Липсва всякаква промяна във факторите на риска, вкл. по отношение на преосмислянето на извършеното. Видно от молбата, молителят не свързва изтърпяването от него наказание със собственото си поведение и няма представи за житейски перспективи на свобода.“ (№ 94-03-243/26.08.2015 г.).

¹² Такава е и позицията на ЕСПЧ, който критикува издадените през 2007 г. български национални стандарти за третиране на осъдените на доживотен затвор без замяна като насочени да помагат на осъдените „по-скоро да се адаптират към наказанията си, отколкото да работят за поправянето си“ (Дело *Харакчиев и Толумов*, пар.266). Така напр. в доклад по преписка № 94-03-86/21.03.2015г. се казва: „След последното разглеждане на случая са възникнали дефицити в нова динамична зона. Справката очертава положителна тенденция в някои области и влошаване в други. Анализът показва недостиг на ресурс за устойчива значима промяна, като самият затвор акцентира на неубедителността на корекционните резултати и бавните процеси на личностова промяна. Като цяло, корекционен процес не протича. По-скоро се наблюдава несъществува поведенческа динамика в рамките на тесен диапазон от възможни положителни прояви на фона на висока приспособеност към средата“.

¹³ Дело „Йоргов с/у България (№ 2)“, Жалба № 36295/2002 г., Решение от 02.09.2010 г., пар.57 (Предвид датата на въвеждането на мораториума върху смъртните наказания [1990 г.] и времето, изтекло от въвеждането на доживотния затвор без замяна и разглеждането на настоящата жалба, Съдът не намира, че има особена вероятност голям брой затворници да са изтърпели повече от 20 години лишаване от свобода. Според вътрешното право дори наказанието доживотен затвор, което се приема за по-снизходително, не може да бъде заменено по съдебен ред преди извършителят да е изтърпял поне 20 години от него.); Дело „Йордан Петров с/у България“, Жалба № 22926/2004 г., Решение от 24.01.2012 г., пар. 71 и сл. (Липсата на случай на помилване в тази категория затворници до ноември 2009 г. не е достатъчна, за да се докаже, че тази възможност за намаляване на наказанието в бъдеще няма да е действителна, предвид сравнително краткия период от въвеждането му в българското наказателно право и факта, че дори осъдени на обикновен доживотен затвор не могат да поискат замяната му преди да изтекат 20 години).

изтърпяването му е по-кратка от продължителността, която осъдените на по-лекото наказание доживотен затвор трябва да изтърпят, за да могат да ползват правната възможност за облекчение по чл. 38а, ал. 3 от НК.

В редица свои предложения Комисията по помилването анализира дали границата от 20 години е достигната и сравнява характеристиките на показаното от молителя поправяне с типичното за наказанието доживотен затвор на основата на сравнително изследване на затворническата популация, изтърпяваща доживотен затвор.

Анализът показва, че **практиката не е ограничила помилването с изискване 20-те години да са изтърпени** и това е в съгласие с по-късните решения, с които ЕСПЧ ревизира предходната си практика¹⁴. Двама осъдени на най-тежкото наказание молители са предложени за помилване преди да достигнат този срок, като за единия от тях предложението е било уважено¹⁵.

1.2. Вторият критерий е юридическата и фактическата променимост на наказанието, т. е. наличието на механизъм за облекчаването му, който обективно (*‘de facto’*) се практикува или чието неприлагане е оправдано за конкретните случаи¹⁶. Този механизъм може да страда от недостатъци, като например липса на публично оповестени критерии за приложението му, ограничено приложно поле и др., стига да не премахва перспективата за освобождаване при отпаднали „легитимни наказателноправни основания за задържане“, т. е. при поправяне¹⁷. Наказание, което се изпълнява независимо от поправителните постижения на осъдения, би било несъвместимо с чл. 3 от ЕКПЧ¹⁸.

В българския правен контекст този механизъм се изчерпва с помилването и е бил обсъждан в различни решения на ЕСПЧ. В по-ранните от тях Съдът застава на изчаквателна позиция, тъй като наказанието доживотен затвор без замяна е ново за правната система¹⁹. Едва през 2014 г. в делото *Харакчиев и Толумов*, той анализира подробно този механизъм.

В решението изчерпателно са цитирани отчети на учредената през януари 2012 г. Комисия по помилването, нейни анализи на собствената ѝ практика, правилата за нейната работа и случай, по който по нейно предложение през 2013 г. най-тежкото наказание е заменено чрез помилване на доживотен затвор, като са възпроизведени и мотивите към предложението²⁰ (пар. 90-107). Съдът анализира работата ѝ и изградените

¹⁴ Дело Винтер и други с/у Обединеното кралство, според което не би следвало възможността за облекчаване на наказанието поради отпадане на легитимните наказателноправни основания за задържане, вкл. поради поправяне, да зависи и от изтичане на определен срок.

¹⁵ Указ № 129/03.09.2014 г. Към момента на предложението помилваният е изтърпял около 17 години, а другото предложено лице – 18 години.

¹⁶ Дело „Кафкарис с/у Кипър“, Жалба № 21906/04, Решение от 12.02.2008 г.

¹⁷ В Йоргов 2, пар. 58 Съдът оценява като недостатък на българския механизъм за помилване липсата на мотиви към решенията за отказ. В светлината на този укор и Решение № 3/2012 на КС, което отстоява конституционосъобразността на безмотивните решения при упражняване на правото на помилване, Комисията по помилването след 2012 г. възприела подход на подробно оповестяване на *обобщени* мотиви за постановените *от нея* откази и на резюмета на мотивите на предложенията ѝ за помилване в редовните ѝ отчети и доклади. Практиката е зачетена и укорът на ЕСПЧ е отпаднал в Харакчиев и Толумов.

¹⁸ Дело Винтер и други.

¹⁹ Дело Йоргов с/у България (№2), пар.57 („В бъдеще ще е необходима проверка на практическите процедури и тяхното развитие, за да се прецени по какъв начин вицепрезидентът разглежда молбите за помилване на осъдени на доживотен затвор без замяна и при какви обстоятелства, ако има такива, се постановява помилване“) и Йордан Петров, Пак там.

²⁰ Указ № 12 от 21.01.2013 г. Мотивите са възпроизведени в Справка за направените предложения и издадените укази за помилване (ян. 2012-ян. 2017 г.), Случай 3: Фактически осъденият е прекарал в затвора 22 години, от които 18 в изолация при специален режим. След шестмесечно проучване Комисията установила, че са настъпили устойчиви положителни промени в личността му. Обстоятелството се установява еднозначно от анализа на документите по случая, становищата на експертните екипи, работили с осъдения през годините, и проведената специална психологична експертиза и оценка на рецидивния риск по различни методики. Този осъден рязко се различава от останалите осъдени на доживотен затвор с и без

от нея стандарти, за да достигне до извода, че в контекста и на постановеното тълкувателно решение № 3/2012 на Конституционния съд в България след 21.01.2012 г. функционира *de facto* механизъм за облекчаване на най-тежкото наказание²¹. На това основание последвалите жалби пред ЕСПЧ, касаещи съответствието на доживотния затвор без замяна с чл. 3 от ЕКПЧ и подадени по-късно от 6 месеца след 21.01.2012 г., не са допуснати до разглеждане²².

Въпреки това Съдът изрично подчертава, че изводът за съответствието на наказанието със стандартите на ЕКПЧ е валиден само при условие че „настоящият и бъдещите президенти и вицепрезиденти продължат да упражняват правомощията си за помилване в съответствие с предписанията на КС от 2012 г. и практиките, приети същата година“ (пар. 261). **Анализът на последвалата практика създава съмнения дали държавата е последователна в спазването на това условие.**

Първо, един от аргументите на България по делото *Харакчиев и Толумов* е предстоящото през 2012 г. гласуване на проект за нов НК, в който се предвижда отпадане на доживотния затвор без замяна. Правителството е успяло да защити тезата си, макар към тогавашния момент само един осъден на доживотен затвор без замяна да е бил помилван, това е елемент от тенденция в държавната политика, а не лична инициатива на конкретен вицепрезидент, който изповядва изолирани прогресивни нагласи. Аргументът е възприет от Съда (пар. 249), но той много бързо престава да е актуален - няма съмнение, че не предстои никакво обсъждане на този законопроект, който никога не е и гласуван от НС.

Второ, дори стандартите да се следват последователно от Комисията по помилването, това не е така за решенията на държавния глава, а ЕСПЧ се интересува от тях. Практиката предоставя **рядка възможност за сравнение на два сходни случая** на осъдени на доживотен затвор без замяна, получили различни правни решения при един вицепрезидент.

През юли 1999 г. в Бургас молителите, тогава младежи с чисто съдебно минало и средно образование, извършили грабеж, при който отнели от обменно бюро близо 22 750

замяна и на дългосрочно лишаване от свобода. Криминалните нагласи са преформулирани в нагласа и поведение, насочени към подкрепа и съпричастност на останалите лишени от свобода и преосмисляне на извършеното, чиято законосъобразност и обществена полезност е несъмнена. Профилът на този осъден разкрива успешност на корекционния процес, каквато се достига изключително рядко дори при осъдени за подобни престъпления на много по-кратки срокове лишаване от свобода, отколкото осъденият фактически е изтъпял. Случаят вече е извън приложението на чл. 38, ал. 1 от НК. Замяната на наказанието на доживотен затвор в този случай би подкрепило постигането на целите на наказанието и не представлява оттегляне или смекчаване на укора за извършеното. Това е признание за усилията на децата да се разграничи от криминалното си минало. То би имало значение на послание и към другите осъдени на най-тежкото наказание, че със собствени усилия могат да облекчат положението си, тъй като тези усилия ще бъдат оценени от обществото, което продължава да ги смята за свои членове. От замяната с доживотен затвор за обществото не възниква риск от рецидив.

²¹ Според ЕСПЧ при президентската администрация между 22.01.2002 г. и 21.01.2012 г. „начинът на упражняване на правото на помилване е твърде непрозрачен, без публично достъпни изявления за провежданата политика и за основанията за отделни взети решения за помилване. Съчетанието от пълната липса на официални или дори неофициални гаранции при упражняването на правото на помилване и отсъствието на примери, насочващи към възможността изтъпяващо доживотен затвор без замяна лице да получи облекчение на наказанието и към обстоятелствата, при които това може да стане, доведе Съда до заключение, че преди началото на 2012 г. това наказание не може да се счита за *de facto* облекчимо“ (*Харакчиев и Толумов*, пар. 262).

²² Дело Асен Събев срещу България, Жалба № 57004/2014, Решение от 4.06.2015 г. Дело Живко Господинов и други (Петров, Александров, Хасан, Рангелов, Димитров, Митев, Стайков, Йоргов, Шахнов) срещу България, Жалба №34639/07, Решение от 26.10.2017 г. Жалбите са обявени за недопустими по отношение оплакването за нарушение на чл. 3 от ЕКПЧ за периода след 21.01.2013 г., тъй като след тази дата в България съществува механизъм за преразглеждане на наказанието доживотен затвор без замяна и замяната му с по-леко по вид. На 3.09.2014 г. с Указ № 129 жалбоподателят Събев е помилван на доживотен затвор без воденото от него производство пред ЕСПЧ да е било известно на Комисията по помилването или на българския вицепрезидент.

лв. и застреляли двама служители. Стрелецът (22 г.) бил привлечен от по-младия съучастник (21 г.), който искал да убие единия от пострадалите, воден от ревност (този пострадал имал интимна връзка с бившата приятелка на съучастника и последният вярвал, че тя ще се върне при него, ако пострадалият бъде убит). Първоначалните му съпротиви да участва били преодоляни от съучастника му с предупреждението, че е твърде запознат с престъпния замисъл.

През 2014 г. с Указ № 129 физическият извършител на убийствата, тогава 39-годишен, бил помилван на доживотен затвор след близо 17 години престой в затвора с аргументи за напреднал и необратим корекционен процес²³. „Радикалната личностова промяна“ е потвърдена от заключението на проведена независима тройна психологична експертиза по методи за оценка на личността и на рецидивния риск, различни от прилаганите в затворите. Устойчивостта на показателите е проверена от Комисията, която активно наблюдавала случая в продължение на 9 месеца след подаване на молбата за помилване.

През 2015 г. и 2016 г. Комисията се произнесла аналогично и по молбите на съучастника, вече 41-годишен. При първото разглеждане предложила провеждането на експертиза на осъдения, следвайки собствената си практика по случаи на изтърпяващи най-тежкото наказание молители, за които съществуват данни за поправяне. Предложението не било възприето от вицепрезидента, който се произнесъл с отказ. При второто разглеждане на случая Комисията директно предложила помилване, като се обосновала, че корекционният процес не просто е напреднал, а дори е завършил, и се позовала на сравнение с вече помилваните от това наказание молители²⁴. Предложението

²³ Справка, 2012- 2017 г., Цит. съч., Случай 11: Изтърпеният продължителен период от наказанието (над 17 години) очертава убедителни данни за настъпили положителни промени в личността на осъдения. От датата на първата молба за помилване от 2011 г. рискът от рецидив е устойчиво изключително нисък и спадащ (в момента на помилването само 15 точки), като нивата му са обусловени от непроменливи фактори и рязко отличават този осъден от типичните осъдени на доживотен затвор и доживотен затвор без замяна. Характеристичните данни и анализът на поведението след осъждането показват активни усилия на самия осъден за разграничаване от извършеното, изграждане на положителни житейски стратегии за справяне и ресоциализация въпреки тежестта на репресията. От изключителна важност за Комисията са доказателствата за полагане на лични усилия за лично изплащане на гражданския иск, което е прецедент в групата на осъдените на доживотен затвор и доживотен затвор без замяна. Доколкото най-тежкото наказание е предвидено за лица, за които липсва разумна прогноза за поправяне в рамките на оставащата продължителност на живота им, всякакви данни за развиващ се корекционен процес съставляват изключително обстоятелство. В случая е налице устойчиво положително развитие на личността, настъпило след осъждането, и опровергаващо предположението за непоправимост. Те са многобройни и убедително очертават напреднало поправяне. Това прави ненужно и обществено неоправдано осъденият да продължава да изтърпява наказанието доживотен затвор без замяна. В момента неговият профил не съответства по степен на обществена опасност, рецидивен риск и риск от вреди на профила на извършители на престъпления със същата и по-тежка квалификация, които българските съдилища наказват с най-тежкото наказание. С оглед тези тенденции конституционният принцип за равенство на гражданите пред закона изисква ангажиране на всички правни инструменти, вкл. помилването, за гарантиране, че най-тежката репресия в държавата няма да бъде търпяна несправедливо от едни граждани в сравнение с други.

²⁴ Справка, 2012-2017 г., Цит. съч., Случай 36: Рискът от рецидив е изключително нисък (16 т.), намален близо наполовина само за 8 години. Преодоляни са дефицитите, свързани с престъпната мотивация. Осъденият напълно приема вината за извършеното, разпознава вредите и се разграничава от стореното, а действията му са изцяло насочени към изплащането на гражданските иски и поправяне на вредите. Той никога не е допуснал нарушения на реда. Многобройните награди показват реални и съществени поправителни постижения. В затвора взема участие в множество общозатворнически културни мероприятия, води курсове и социално-възпитателни начинания, с което участва в и допринася за поправителната работа с други осъдени. Тази инициативност го определя като позитивен лидер в общността. Молителят има изградени трудови навици, а отношенията със семейството и близките са изцяло съхранени. Осъденият полага доброволен труд - грижи се за болните в медицинския център към затвора при изключително похвални отзиви за работата му, чието естество предполага социални умения, вкл. емпатия и съпричастност. Затворът подчертава положителната прогноза за ресоциализация. Профилът на осъдения съответства по степен на обществена опасност, рецидивен риск и риск от вреди на профила на осъдени на средносрочно наказание, намиращи се в заключителния етап на наказанието.

е отхвърлено. Вицепрезидентът се мотивирал, че помилването би противоречало на убеждението ѝ „за съдържанието на конституционните принципи за ценността и достойнството на човешкия живот“²⁵.

2. Изложеното дотук отваря много голям въпрос пред българската правна система, който не е бил дори поставян в науката и практиката до момента, а именно: какво точно означава „непоправимост“ и възможно ли е тя да е съхранена въпреки формалното наличие на външно установими и измерими признаци на поправяне?²⁶ В контекста на стандартите на ЕСПЧ въпросът всъщност се свежда до възможността на държавата да обоснове, че изпълнява най-тежкото наказание за постигане на „легитимна законова цел“. Отговорът има практическо значение за всички институти за последваща индивидуализация на отговорността, включително условното предсрочно освобождаване и замяната по чл. 38а, ал. 3 от НК.

Така например през 2015 г., 2016 г. и 2017 г. Комисията по помилването разглеждала случая на овчар, отрасъл неграмотен като седмото дете в бедно нездраво семейство. Пасял животни от малък. Пиел постоянно и поради това все не му достигали пари, като разчитал на подаянията на селяните си. През 1994 г. бил осъден на смърт за грабеж на 450 лева и 14-15 парчета суджук, придружен с убийството на две възрастни жени (майка и дъщеря от същото село), извършено с особена жестокост спрямо двете и по особено мъчителен за едната жертва начин. Дни преди това извършил и кражба от дома на 81-годишна старица, която заварил починала. С тези деяния, осъществени през декември 1993 г., нарушил изпитателния срок на условно осъждане за кражба. Тогава бил 23-годишен.

Комисията установила, че е отгледан по „изключително криминогенен начин“ и „първите целенасочени възпитателни и социализационни усилия спрямо него са предприети едва в затвора“. За прекараните там 23 години рискът от рецидив спаднал с близо 50 точки от значително над границата на високия до около средните стойности на средния. Отпаднали дефицитите в зоните на трудова заетост и злоупотреба с алкохол, а дефицитите в зоните на отношението към извършеното, образование, управление на

Корекционният процес е практически завършил. Осъденият рязко се отличава по всички изброени показатели от извършителите, които българските съдилища наказват с най-тежкото наказание. Съдебната практика очертава ясна тенденция лица, извършителите на престъпления, сходни на извършеното от молителя, да бъдат наказвани със срочно лишаване от свобода, дори при многобройни предишни осъждания и наличие на отегчавачи обстоятелства. С оглед тези тенденции конституционният принцип за равенство на гражданите пред закона изисква ангажиране на всички правни инструменти, вкл. помилването, за гарантиране, че най-тежката репресия в държавата няма да бъде търпяна несправедливо от едни граждани в сравнение с други. Благодарение на личните корекционни усилия на молителя той е постигнал необратима личностова и поведенческа промяна, която прави продължаващото изпълняване на най-тежкото възможно наказание спрямо него прекомерно и нецелесъобразно в нарушение на принципа за пропорционалност по чл. 35 от НК. Наложено наказание не е адекватно на обществената опасност на осъдения, която е преодоляна. То е предвидено като реакция към непоправими лица, а молителят е дал и дава многобройни доказателства за убедително и напреднало поправяне. С оглед това не е обществено оправдано той да продължава да търпи доживотен затвор без замяна. Помилването е единственият способ за облекчаване на най-тежкото наказание и несъмнено случаят попада в приложното му поле. Наказанието следва да бъде заменено с по-леко по вид. Подобен акт не представлява прошка за извършеното, а признание за осъществената от осъдения промяна след осъждането, който ще има поощрително въздействие и върху други осъдени на тежки наказания. Той ще покаже и устойчиво приложение на еднакъв стандарт на помилване към осъдените на най-тежките наказания български граждани предвид предходните два случая на помилване на изтърпяващи доживотен затвор без замяна. Един от тях е съучастникът на молителя, помилван с Указ № 30/16.02.2015 г. на доживотен затвор, чиито корекционни постижения не нахвърлят тези на молителя.

²⁵ Резолюция на Вицепрезидента Попова към доклад към преписка № 94-03-279/22.08.2016г., цитирани в Справка, 2012-2017, Цит. съч., посл. пар.

²⁶ В тази посока е и забележката на ЕСПЧ, макар и направена по отношение на изтърпяващ доживотен затвор, че „правителството не успява да обясни уместността на извършените оценки на риска и въздействието им върху реалното положение на жалбоподателя, което е останало непроменено въпреки отбелязаното добро поведение“ (Дело Харакчиев и Толумов, пар. 207).

доходите, начин на живот и обкръжение, междуличностни проблеми и умения за мислене намалели. Рискът от сериозни вреди също е снижен от висок на среден. Осъденият завършил начално образование, работи и се справя добре със задълженията си. Според справка от затвора през последните над 10 години не е допускал нарушения, като конфликтите с околните постепенно стихвали. След като дълго не общувал с близките си, успял да възстанови контакта с по-големия си брат. Прогнозата на затвора за развитието му е умерено позитивна.

При първото разглеждане на случая Комисията предложила да бъде проведена външна психологична експертиза на молителя, която да я подпомогне в изясняването на признаците на корекционния процес и протичащите личностови промени, тъй като случаят е преценен като граничен²⁷. Предложението е отхвърлено от Вицепрезидента, който директно се произнесъл с отказ от помилване. При последвалото двукратно разглеждане на случая Комисията приела, че не са налице категорични данни за достатъчно напреднало поправяне, включително поради известен застои в показателите на рисковете след 2014 г.

Може обаче да се спори дали застоят не се дължи именно на житейската и правната безперспективност на положението на молителя, потвърдена от трикратно получените откази от помилване. От гледище на разгледаните тук стандарти за изпълнение на най-тежкото наказание не изглежда убедително, че целите на наказанието спрямо този осъден не могат да се постигнат с обикновения доживотен затвор и в този смисъл доживотният затвор без замяна вече е лишен от „легитимни наказателноправни основания“.

И този, както и всички други изложени тук случаи, ясно показват неуместността за осъдените на най-тежкото наказание да се разсъждава обобщено.

Граничните случаи позволяват да се открият различните концептуални правно-логически подходи към проблематиката на най-тежкото наказание и неговото помилване. Не е едно и също да се преценява дали са налице „категорични данни за поправяне“ или „достатъчно данни“ за извод, че и по-лекото наказание би било пропорционално.

Първият подход е подвластен на логиката на превенцията и склонен към висока вискателност към корекционните постижения на осъдения. Повлияното от него наказателно изпълнение по-скоро реагира на личната инициатива, мотивация и ресурс за промяна на затворника, отколкото проявява проактивност да ги предизвика и управлява. За него са характерни високи формални изисквания и задължителна последователност на получаваните облекчения, както и сурови първоначални режими на изтърпяване, налагани императивно за фиксиран период от време. Така самата прогресивна система за изтърпяване на наказанието може да създаде омагьосани кръгове, в които осъденият трябва да демонстрира поправяне, за да получи по-благоприятни условия на изтърпяване, но тяхната липса потиска проявите на поправяне.

Вторият подход следва императивите на ресоциализацията, които предполагат активно ангажиране на държавата с поправянето на всички осъдени с оглед връщането им в обществото. Ихождайки от него, ЕСПЧ настоява последователно на изискването

²⁷ Доклад по Преписка 94-03-318/17.11.2014г.: „Безперспективната репресия, предвидена за непоправими извършители на престъпления, не е подходяща повече за молителя. Наличието на корекционен процес е изключително обстоятелство, което води до отпадане на една от предпоставките за изтърпяване на най-тежкото наказание. Въпреки това, с оглед изключителната тежест на извършеното, ориентацията му към представители на уязвима група от населението (самотно живеещи възрастни жени) и все още активните дефицити в зоните, свързани с престъпното поведение, е целесъобразно молителят да бъде експертно оценен. На външни експерти следва да бъде възложено да изследват молителя по алтернативна методика за оценка на рецидивния риск и да оценят комплексно промените, настъпили в личността му – в каква степен са трайни и необратими, налице ли е тенденция към продължаване на корекцията, в каква степен са реални, а не формален резултат от приспособяването към структурирана среда, в каква степен е възможна ресоциализация“.

държавите да предлагат на осъдените реални възможности и стимули за поправка, а не просто за приспособяване към наказанието. Така Съдът обвързва *условията* на изтърпяване на наказанието със съответствието на *наказанието* като вид репресия на стандартите на ЕКПЧ, макар формално двата въпроса да са различни. Според него условията следва да мотивират осъдените към поправка предвид перспективите за освобождаване²⁸.

От гледище на обществения интерес вторият подход е дълбоко проницателен. Би било погрешно той да се свързва с наивното вярване, че всички осъдени някой ден се поправят и следва да бъдат освободени. Напротив, правото на държавата да изолира от обществото опасните за него престъпници - при необходимост завинаги - многократно е потвърждавано от ЕСПЧ. В основата на концепцията стои представата за **поправянето на всеки престъпник като общо дело и задължение на държавата**. Ресоциализацията не е едностранна отговорност, нито случайно събитие. Дори най-тежкото наказание има обществен смисъл като инструмент за възстановяване на разрушени обществени връзки и ценности. Поправените извършители на такива престъпления са ценни дори само защото тяхната личностова промяна и мотивацията за нея са потвърждение на ценностите и правилата, по които обществото е устроено, и на предимствата на законосъобразния начин на живот. Тяхното поправяне е обществена печалба от значение за криминалната превенция, която би било чудесно да посрещаме с радост.

Анализите на практиката на Комисията по помилването позволява предположението, че за поправянето на осъдените решаваща роля има подкрепата, която те получават от близките си и от хората, които изпълняват наказанието. Изглежда истинската непоправимост е последица от загубата на социалната свързаност, тъй като молителите, в чието поправяне Комисията по помилването се е убедила, са го направили *заради някого*. Свободата, както и липсата ѝ, нямат същото значение за изоставения човек. Именно заради това поправянето на тези хора е **обща кауза**.

Свеждането на наказанието само до средство за изолация на хора, които поради тежестта на наказанието си няма нито какво да губят, нито какво да спечелят, независимо от поведението си, крие очевидни опасности и тежести за обществото. Задълженията на държавата да гарантира на гражданите си сигурност срещу тежката престъпност не се изчерпва с налагането на наказанието, а продължава и в хода на неговото изпълнение. И макар обсъжданият подход традиционно да се вписва в реториката на човечността и справедливостта, силата му е в **здравия житейски прагматизъм** да се изисква от държавата постоянно усилие за премахване на рисковете, генериращи престъпност, независимо от обстоятелствата, при които те възникват и се проявяват.

Като се основава на наблюденията си върху реакциите на затворническата общност на издадените укази за помилване на осъдени на доживотен затвор без замяна и на съдебната практика по замяна на доживотен затвор с лишаване от свобода по чл. 38а, ал. 3 от НК Комисията по помилване изтъква, че **„колкото по-вероятно е приложението на някой от тези институти за облекчаване на отговорността, толкова повече от осъдените се стараят да се поправят и толкова по-категорични и бързи са корекционните успехи на тези от тях, които полагат тези усилия“**. Това улеснява самата Комисията, тъй като „толкова по-ясно се открояват случаите на непоправими осъдени, към които никой от инструментите за облекчаване на положението им не е оправдан“. Според нея „практиката и по помилване, и по приложение на съдебни облекчения, която е източник на надежда за най-тежко наказаните български граждани, показва, че обществото няма основания да се притеснява от тези от тях, чиито наказания са били облекчени, както и че сред общността

²⁸ Дело Харакчиев и Толумов (пар. 265).

на останалите относително намаляват рисковете, които произтичат от преживявания за безнадеждност²⁹.

В заключение, наказанието доживотен затвор без замяна по чл. 38, вр. с чл. 37, ал. 2 от НК би съответствало на ЕКПЧ само ако осъдените, които в процеса на изтърпяването му покажат устойчиво поправяне, получават признание за корекционните си постижения, като бъдат помилвани, и това е устойчива практика. Изолирано упражняване на правото на помилване само в някои случаи при отказ от помилване в идентични случаи в перспектива не би могло да служи за надежден аргумент, че наказанието е практически променимо. Подобни действия само биха компрометирали политиката по помилване като непоследователна и безпринципна и биха поставили остро въпроси за равенството на гражданите пред наказателния закон и Конституцията.

В същото време следва за пореден път да се подчертае, че макар към момента да е оценяван като съвместим с чл. 3 от ЕКПЧ, доживотният затвор без замяна е неподходящо наказание за модерната българска наказателна система. Той генерира рискове за обществената сигурност, вреди на поправителния потенциал на осъдените и не допринася с нищо за контрола върху престъпността и защитата на обществото от нея. Предвид нарастващото приложение на редуцията на най-тежките наказания по чл. 58а от НК от години това наказание се прилага все по-рядко, без от това да е произтекъл безконтролен взрив на престъпността или други бедствия за обществото. Видно от практиката по чл. 58а и чл. 38а дългосрочното лишаване от свобода и доживотният затвор са напълно достатъчни.

²⁹ Годишен доклад на Комисията по помилването за 2015 г., с. 22-23; Годишен доклад на Комисията по помилването за 2016 г., с. 20-21. Публикувани: <https://www.president.bg/cat96/Godishni-dokladi-pomilvane/>.